

Zarys historyczny obrzędu *Mandatum* i jego teologia w świetle dekretu Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów *In Missa in Cena Domini*

W świetle dotychczasowych przepisów liturgicznych kapłan celebrujący uroczystą Mszę Wieczerzy Pańskiej mógł – o ile względy duszpasterskie za tym przemawiały – dokonać po homilii obrzędu obmycia nóg wybranym mężczyznom¹. Z polecenia papieża Franciszka odpowiedzialna za liturgię dykasteria Kurii Rzymskiej zmieniła niektóre elementy tego obrzędu.

Celem niniejszego opracowania jest próba zwięzłego ukazania historii kształtowania się tego obrzędu w liturgii rzymskiej, analiza zmian wprowadzonych dekretem *In Missa in Cena Domini* i ukazanie teologicznego znaczenia tego obrzędu.

1. Geneza i zarys historyczny obrzędu

Obrzęd *mandatum* bierze swoją nazwę od pierwszego słowa antyfony, która jest śpiewana w podczas jego sprawowania w Wielki Czwartek. Brzmi ona w następujący sposób: *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos, dicit Dominus*². W *Missale Romanum* z 2002 roku ta antyfona jest jedną z siedmiu dopuszczalnych, zaś polskie tłumaczenie mszału obecnie zawiera ich sześć³.

ADAM MLYNARCZYK – student Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, kleryk Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej w Częstochowie. Zainteresowania naukowe: prawo liturgiczne, teologia liturgii.

¹ *Mszał rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 1986, 127.

² *Missale Romanum ex decreto sacrosancti oecumenici concilii vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP VI promulgatum Ioannis Pauli PP II cura recognitum. Editio typica altera*, Vaticanis 2002, 301.

³ *Mszał rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 1986, 127-128.

Powtarzanie gestu Chrystusa z ostatniej wieczerzy, o którym daje świadectwo święty Jan w swej Ewangelii (J 13, 1-11), pojawiło się w liturgii w trzech kontekstach. Pierwszym z nich była liturgia chrzcielna, drugim liturgia monastyczna, trzecim celebracje wielkoczwartkowe.

Początki praktykowania obrzędu *mandatum* wiążą się ze sprawowaniem chrztu świętego. W liturgii zachodniej obmycie nóg znane jest od IV wieku. Miało ono charakter rytu dopełniającego. Świadectwa o jego praktykowaniu dają święty Ambroży (Mediolan)⁴ i ustalenia Synodu w Elwirze (Hiszpania). W czasach świętego Augustyna praktykowanie tego obrzędu w Afryce było niejednolite⁵. Wraz ze wzrostem popularności chrztu dzieci uległo redukcji znaczenie czynności obmycia nóg w rytach inicjacyjnych⁶. Większość bowiem przyjmujących chrzest stanowili już nie katechumeni – dorośli, lecz dzieci. Znaczenie tego gestu również uległo zmianie – stał się on oznaką okazania gościnności. Świadczy o tym modlitwa, jaką w świetle tekstów *Missale Gallicanum vetus* miał odmawiać biskup obmywający nogi. Obrzęd ten miał ukazać niejako promieniującą od Chrystusa dobroć i miłość, którą na Jego wzór mieli praktykować kapłani i świeccy⁷.

We wspólnotach monastycznych czynność ta nosiła nazwę *mandatum pauperum* bądź *mandatum fratrum*. Reguła św. Benedykta z Nursji przewidywała obrzęd obmycia nóg w dwóch kontekstach. Pierwszy, wspomniany wyżej, jako oznaka gościnności. Wówczas opat wraz ze wspólnotą klasztorną obmywali nogi wszystkim gościom, odmawiając przepisany werset psalmu⁸. Drugi zaś wiązał się z rozpoczęciem i zakończeniem tygodniowej służby w kuchni klasztornej. Do obmycia nóg wszystkim zobowiązani byli zarówno kończący służbę, jak i ci, którzy ją rozpoczynali⁹.

Mandatum jako element liturgii wielkoczwartkowej początkowo był wprowadzany przez biskupów w kościołach katedralnych. Inspira-

⁴ AMBROSIIUS MEDIOLANENSIS, *De sacramentis* III, 4-7, PL 16, 432-433; TENŹE, *De mysteriis* VI, 31-33, PL 16, 398-399.

⁵ AUGUSTINUS, *Epistula* 55, 18, 33, NBA 21, ed. M. Pellegrino – L. Carrozzi, Roma 1969, 490, Św. AUGUSTYN, *Listy*, tłum. W. Eborowicz, Pelplin 1991, 355.

⁶ B. NADOLSKI, *Mandatum*, w: *Leksykon liturgii*, red. B. Nadolski, Poznań 2006, 870.

⁷ Tamże.

⁸ BENEDICTUS NURSINUS, *Regula* 53, PL 66, 751: „Pedes hospitibus omnibus tam abbas quam cuncta congregatio lavet; quibus lotis hunc versum dicant: «Suscepimus, Deus, misericordiam tuam in medio templi tui» (Ps 47,)”, BENEDYKT Z NURSJI, *Reguła*, w: ŚWIĘTY BENEDYKT Z NURSJI, *Reguła, żywot, komentarz*, Tyniec 1978, 57.

⁹ Tamże 35, PL 66, 565: „Pedes vero tam ipse, qui egreditur, quam ille, qui intraturus est, omnibus lavent”, ŚWIĘTY BENEDYKT Z NURSJI, *Reguła, żywot, komentarz*, 45.

cją do tego typu działań była – wspomniana wcześniej – liturgia monastyczna. Początki tej tradycji sięgają VII stulecia po Chrystusie. Według pontyfikału rzymskiego z X wieku ryt ten był sprawowany po nieszpiorach w Wielki Czwartek. Nogi obmywano albo osobom duchownym, albo ubogim, albo dzieciom. W XIV wieku w liturgii papieskiej biskup Rzymu obmywał nogi dwunastu subdiakonów, a następnie ubogim¹⁰.

Mszał Piusa V wspomina o tym obrzędzie, jednak nie w trakcie Mszy Wieczerzy Pańskiej. O właściwej porze, po obnażeniu ołtarza, celebrans (według rubryk prałat lub przełożony) ubrany w humerał, albę, stułę i fioletową kapę wraz z kapłanami i asystą przybywał na miejsce celebracji. Po odczytaniu perykopy ewangelicznej o obmyciu nóg przez Chrystusa celebrans zdejmował kapę, przepasywał się płóciennym ręcznikiem i przystępował do obrzędu *mandatum*. Rubryki *Missale Romanum* nie precyzowały ilości osób, którym obmywa się nogi. Kapłan klękał przed osobą, której obmywał prawą nogę, po czym wycierał ją i całował. W tym czasie śpiewano antyfony przepisane przez mszał, spośród których pierwsza rozpoczynała się słowem *mandatum*. Po obrzędzie celebrans umywał ręce, zdejmował z siebie ręcznik, zakładał kapę i odmawiał Modlitwę Pańską. Po niej następował dialog z ludem i oracja¹¹.

Opis tego obrzędu można także odnaleźć w *Caeremoniale episcoporum* Klemensa VIII. Zawiera on pewne modyfikacje względem mszału, wynikające z dostosowania go do liturgii biskupiej. O właściwej porze biskup miał przybyć na miejsce przygotowane do *mandatum*. Strój liturgiczny był taki, jaki obowiązywał prezbitera, uzupełniony o prostą mitrę. Na miejscu mieli być także ubodzy, którym miano obmyć nogi¹². Wspomniany ceremoniał przewiduje także nieco inne sposoby

¹⁰ B. NADOLSKI, *Mandatum*, w: *Leksykon liturgii*, 871.

¹¹ *Missale Romanum ex decreto sacrosancti concilii tridentini restitutum s. Pii V Pontificis Maximi jussu editum aliorum pontificum cura recognitum a Pio X reformatum et Benedicti XV auctoritate vulgatum*, Ratisbonae, 158- 159: „Post denudationem Altarium, hora competenti [...] conveniunt clerici ad faciendum Mandatum. Parelatus, seu Superior, super Amictu et Alba induitur Stola et Pluviali violaceis [...]. Accedit ad lotionem pedum [...] genuflectens singulis, illorum pedem lavat, extergit et osculatur. [...] Post lotionem Superior, vel qui aliis abluit pedes, lavat manus, et abstergit alio linteo: deinde rediens ad locum, ubi prius fuerat, accipit Pluviale, et stans capite detecto dicit: Pater noster”.

¹² *Caeremoniale episcoporum Clementis VIII, Innocenti X et Benedicti XIII jussu editum, Benedicti XIV et Leonis XIII auctoritate recognitum*, Taurini 1948, 170: „Hora competenti Episcopus accedit ad locum praeparatum pro Mandato, ubi induitur amictu, alba, cingulo, stola, pluviali coloris violacei, et mitra simlici. [...] ibique parati sint pauperes, quibus lavandi sunt pedes”.

celebracji tego rytu, w zależności od lokalnych tradycji. Gdzieniedzie było w praktyce, by biskup z własnych finansów przyodział trzynastu ubogich, nakarmił ich i napoił. Następnie obmywał ich nogi i udzielał im jałmużny; w innych miejscach istniał zwyczaj, według którego biskupi obmywali nogi trzynastu kanoników. Ceremoniał zaznaczał, żeby obrzęd czynić wedle zwyczajów Kościołów partykularnych lub osądu biskupa. Prawodawca wskazywał jednak, że lepszym rozwiązaniem będzie obmyć nogi ubogim, także w miejscu, gdzie zwyczajowo gest ten wykonuje się wobec kanoników. W taki sposób ukazuje się większą pokorę i miłość, niż obmywając nogi kanonikom¹³.

Obrzęd *mandatum* rozpoczynał się śpiewem antyfony *Mandatum novum do vobis*. Biskup miał zdjąć z siebie kapę, przepasać się płóciennym ręcznikiem i otrzymać mitrę prostą. Podszedłszy do pierwszego spośród ubogich, klękał przed nim na poduszczyku, obmywał prawą stopę ubogiego, wycierał ją i całował, udzielając jednocześnie jałmużny. W przypadku, gdy ryt ten stosowany był nie wobec ubogich, lecz wobec kanoników, pomijał jałmużnę¹⁴.

Z przytoczonych powyżej norm liturgicznych można wnioskować, że praktyka celebrowania tego obrzędu nie była jednakowa w całym Kościele, skoro prawodawca umożliwił wybór sposobu jej wykonywania od panujących w Kościołach partykularnych zwyczajów i od osądu biskupa. Zalecono tylko, aby dla większej czytelności znaku liturgicznego preferować obmycie nóg osobom ubogim.

Pierwszym mszałem, w którym zawarty był obrzęd *mandatum* podczas Mszy Wieczerzy Pańskiej był mszał Jana XXIII. Po Ewangelii i krótkiej homilii pomijano wyznanie wiary. Wykonanie tego obrzędu uzależnione było od przesłanek duszpasterskich. Przepisy wskazywały, że obrzęd wykonywano wobec dwunastu mężczyzn. Podczas *mandatum*

¹³ Tamże: „Sed quia circa hoc diversi sunt ritus ecclesiarum; alicubi enim in usu est, vestire sumptibus Episcopi vel Capituli tredecim pauperes, eosdemque cibo et potu reficere, et mox suo tempore eisdem pedes lavare et elemosynam praebere: alibi, Episcopi lavant pedes tredecim ex suis Canonicis; ideo relinquetur hoc faciendum juxta consuetudinem ecclesiarum, vel arbitrio Episcopi, si maluerit pauperibus lavare, etiam in locis, ubi sit consuetudo lavandi canonicis; videtur enim eo pacto majorem humilitatem et caritatem praeseferre, quam lavare pedes Canonicis”.

¹⁴ Tamże, 172: „Episcopus deponit pluviale, et accipit linteum [...] quo praecingitur, [...] et retinens in capite mitram simplicem, accedit ante primum pauperem, et genuflexus super pulvino, [...] lavat illi pedem dexterum, quem lotum tergit et osculatur, tradens ei elemosynam. [...] Si Canonici erunt, quibus lavandi sunt pedes, [...] non datur elemosyna”.

śpiewano przepisaną antyfonę. Mszał przewidywał ich 8, spośród których nie wolno było pominąć antyfony ósmej: „*Ubi caritas et amor, Deus ibi est*”. Celebrans na sam obrzęd zdejmował ornat, usługujący zaś diakon i subdiakon zdejmowali manipularze. Podobnie jak we wcześniejszych wersjach tego rytuału przepasywał się rękami, klękał, obmywał prawą stopę i wycierał ją. Brak jednak rubryk, które nakazywałyby celebransowi ucałować obmytą stopę. Później następowało umycie rąk i ubranie szat liturgicznych. Po obrzędzie odmawiano Modlitwę Pańską¹⁵.

Obrzęd *mandatum* w mszale Pawła VI niewiele różni się od tego przewidzianego w mszale Jana XXIII. Wykonanie obmycia nóg prawodawca uzależnia od względów duszpasterskich. Zdjęcie ornatu przez celebransa nie jest obowiązkowe, lecz uzależnione od potrzeby. Prawodawca także nie wspomina o ucałowaniu obmytej stopy. Podczas obrzędu można wykonywać albo jedną z sześciu antyfon, albo właściwe pieśni. Następnie odmawia się modlitwę powszechną¹⁶.

2. Zmiany z 6 stycznia 2016 r.

W uroczystość Objawienia Pańskiego 2016 roku Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, na polecenie papieża Franciszka, wydała dekret zmieniający rubryki *Mszалу Rzymskiego* i *Ceremoniału liturgicznej posługi biskupów*. Rubryka *Mszалу* o dotychczasowym brzmieniu „ministranci prowadzą wybranych mężczyzn do ław przygotowanych w odpowiednim miejscu” otrzymała brzmienie: „ministranci prowadzą wybranych spośród Ludu Bożego”¹⁷. We wspomnianym *Ceremoniale* zamieniono słowa „wybranych mężczyzn” na „wybranych”¹⁸.

¹⁵ *Missale romanum ex decreto sacrosancti concilii tridentini restitutum Summorum Pontificum cura recognitum*. Tornaci 1961, 160-161: „Valde convenit ut post Evangelium habeatur brevis homilia [...] necnoc et mandatum Domini de caritate fraterna. Credo hodie non dicitur. Post homiliam proceditur, ubi ratio pastoralis id suadeat, ad lotionem pedum. [...] Omnes deponunt manipulum, celebrans vero etiam planetam. Lotione pedum ad finem vergente incipitur antiphona 8a cum suis versibus, ceteris, si opus sit, omissis. [...] Interim celebrans procedit ad lotionem pedum, hoc modo: praecingit se linteo [...] illorum pedem lavat et extergit. [...] Post lotionem celebrans lavat et absterit manus, nihil dicens. Deinde omnes resumunt manipulum, celebrans vero etiam planetam”.

¹⁶ *Mszal Rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 1986, 127-128.

¹⁷ CONGREGATIO DE CULTU DIVINO ET DISCIPLINA SACRAMENTORUM, *Dekret „In missa in cena Domini”*, w: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccdds/documents/rc_con_ccdds_doc_20160106_decreto-lava_nda-piedi_pl.html, [6. 04. 2016].

¹⁸ Tamże.

Analiza tekstu odsyła czytelnika do pojęcia Ludu Bożego. Termin ten, zważywszy na charakter dokumentu, wydaje się być terminem technicznym. Należy go poddać interpretacji według reguł określonych przez kanon 36 Kodeksu Prawa Kanonicznego. Kanon ten jednoznacznie określa, że rozumienie treści aktu administracyjnego winno być zgodne z właściwym znaczeniem słów oraz powszechnie przyjętym sposobem mówienia. W przypadku, gdy trwa wątpliwość odnośnie do treści aktu prawnego, należy go poddać interpretacji szerokiej, poza wypadkami, gdy akt dotyczy sporu, zagrożenia lub wymierzenia kary, ogranicza prawa osoby, narusza prawa nabyte lub prawa przeciwne ustawie, niosące korzyść dla osób prywatnych¹⁹. Ponieważ żaden z powyższych wypadków nie odnosi się do omawianego dokumentu, zastosowanie interpretacji szerokiej jest jak najbardziej uzasadnione.

Znaczenie pojęcia „Lud Boży” określa przede wszystkim soborowa *Konstytucja dogmatyczna o Kościele i Kodeks Prawa Kanonicznego*, który Ludowi Bożemu poświęca całą księgę II. Refleksję nad pojęciem Ludu Bożego ojcowie soborowi rozpoczynają od stwierdzenia, że „podobalo się Bogu uświęcać i zbawiać ludzi nie pojedynczo [...] lecz ustanowić ich jako lud”²⁰. Wybór ludu izraelskiego i zawarcie z nim przymierza stanowiło przygotowanie i typ doskonałego przymierza zawartego pomiędzy Bogiem i ludźmi w Jezusie Chrystusie i pełniejszego objawienia Boga przez samo Słowo wcielone. Nowy Lud Boży – według nauczania Soboru Watykańskiego II – został ustanowiony na mocy Nowego Przymierza zawartego przez przelanie krwi Chrystusa, który stał się Głową tegoż Ludu. Partycypacji w nim – w przeciwieństwie do uczestnictwa w przymierzu Boga z Izraelem – nie nabywa się na mocy pochodzenia, czyli według ciała, lecz poprzez odrodzenie z wody i Ducha Świętego. Wszyscy odrodzeni stają się wówczas „wybranim plemieniem, królewskim kapłaństwem, narodem świętym, ludem Boga na własność przeznaczonym” (1P 2, 9). Lud ten w swojej istocie jest ukierunkowany na zapoczątkowane przez Chrystusa na ziemi Królestwo

¹⁹ KPK, kan. 36. W podobny sposób, w KPK, kan. 17, ustawodawca określa interpretację ustaw, gdzie zaznacza, że własne znaczenie słów rozważa się „w tekście i kontekście”, zaś w razie wątpliwości uwzględnia się miejsca paralelne. Kanon 18 określa, że ścisłej interpretacji podlegają ustawy, które ustanawiają kary, ograniczają swobody lub zawierają wyjątek od ustawy.

²⁰ CONCILIUM VATICANUM II, *Constitutio dogmatica de Ecclesia „Lumen gentium”* (KK), 9, AAS 57 (1965), 12-13: „Placuit tamen Deo homines non singulatim [...] sanctificare et salvare, sed eos in populum constituere”, SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele*, w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, 111.

Boże, które w pełni zrealizuje się w rzeczywistości eschatycznej. Z racji na swój cel Jezus Chrystus używa wspólnoty Ludu Bożego jako narzędzia w dziele zbawienia świata. Ta wspólnota – nazwana Kościołem Chrystusa – jest przez Niego wyposażona w środki służące widzialnej i społecznej jedności²¹. Nowy Lud Boży jest przez Chrystusa ustanowiony „kapłanami dla Boga”. W owym wspólnym dla wszystkich wiernych kapłaństwie – nietożsamym z kapłaństwem hierarchicznym – wierni uczestniczą na mocy ważnie przyjętego chrztu świętego. Sakramenty stanowią czynnik aktualizujący naturę wspólnoty wierzących²².

Do wspólnoty Ludu Bożego – jak naucza Sobór – są powołani wszyscy ludzie. Jednak różne są ich sposoby przynależności czy przyporządkowania do niej. Soborowa klasyfikacja owego stopnia przynależności wymienia na pierwszy miejscu wiernych katolików, dalej innych wyznających wiarę w Chrystusa, na końcu zaś wszystkich ludzi powołanych do zbawienia z łaski Bożej²³.

Pełna partycypacja w Kościele – według ojców soborowych – implikuje spełnienie następujących warunków: posiadanie Ducha Chrystusa, przyjęcie całokształtu struktury i środków zbawczych oraz wspólne złączenie wyznaniem wiary, sakramentami, zwierzchnictwem i komunią, a także trwanie w tej wspólnocie sercem, a nie jedynie ciałem. *Konstytucja dogmatyczna o Kościele* w tej grupie przynależności wymienia także katechumenów²⁴. W podobny sposób o przygotowujących się do przyjęcia sakramentu chrztu św. wyraża się prawodawca powszechny w *Kodeksie Prawa Kanonicznego*, uznając, że „łączą się z Kościołem, który ich wspiera już jako swoich”²⁵.

Kościół jest także związany z chrześcijanami, którzy wyznają wiarę sposobem niepełny, lub nie zachowują jedności pod zwierzchnictwem papieża. Związek ten zbudowany jest przede wszystkim na fundamencie chrztu, czci wobec Pisma św., sakramentów sprawowanych we własnych Kościołach lub wspólnotach, a w niektórych przypadkach także episkopatu i Eucharystii²⁶.

²¹ Tamże.

²² Tamże 10-11, AAS 57 (1965), 14-16, SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, 112-114.

²³ Tamże 13, AAS 57 (1965), 17-18, SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, 115-116.

²⁴ Tamże 14, AAS 57 (1965), 18-19, SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, 116-117.

²⁵ KPK, kan. 206 § 1.

²⁶ KK 15, AAS 57 (1965), 19-20, SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, 117-118.

Trzecia grupa to ludzie „w rozmaity sposób przyporządkowani do Ludu Bożego”. Wśród nich są między innymi: Żydzi, muzułmanie oraz wszyscy szukający Boga i wypełniający Jego wolę poznaną za pośrednictwem sumienia²⁷.

Gdy zatem idzie o interpretację pojęcia Ludu Bożego jedynie na podstawie własnego znaczenia słów i powszechnie przyjętego sposobu mówienia, nie sposób określić, o której spośród wymienionych powyżej grup mówił prawodawca w omawianym dekrete. Zgodnie z kanonem 36 KPK należy tu zastosować – z racji wątpliwości – interpretację szeroką pojęcia „Lud Boży”. Mamy z nią do czynienia, gdy „wyrażeniom ustawy nadaje się sens obszerny, jednakże bez sztucznego naciągania”²⁸. Wydaje się zatem, że w takim rozumieniu Ludem Bożym można nazwać wszystkich ważnie ochrzczonych, czyli osoby mieszczące się w pierwszych dwu grupach soborowej klasyfikacji. Ostatnia grupa to osoby jedynie „przyporządkowane”, a nie „przynależące” czy „związane” z Ludem Bożym. Zaklasyfikowanie ich do tej społeczności mogłoby być zinterpretowane jako owo „sztuczne naciąganie”, wykluczone przy interpretacji tekstów prawnych. Za niezbyt szerokim rozumieniem przemawia również użyty w dekrete termin *portio populi Dei*, który Kodeks Prawa Kanonicznego odnosi do diecezji²⁹ i Kościołów partykularnych z nią zrównanych, czyli: prałatury bądź opactwa terytorialnego³⁰, wikariatu lub prefektury apostolskiej³¹ oraz administratury apostolskiej³².

²⁷ Tamże 16, AAS 57 (1965), 20, SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, 118-119.

²⁸ T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 1: *Zagadnienia wstępne i normy ogólne*, Olsztyn 1985, 230.

²⁹ KPK, can. 369: „Diocesis est populi Dei portio, quae Episcopo cum coopertione presbyterii pascenda concreditur, ita ut, pastori suo adherens ab eoque per Evangelium et Eucharistiam i Spiritu Sancto congregata, Ecclesiam particularem contituat, in qua vere inest et operatur una sancta catholica et apostolica Christi Ecclesia”.

³⁰ Tamże, can. 370: „Praelatura teritorialis aut abbatia teritorialis est certa populi Dei portio, teritorialiter quidem circumscripta, cuius cura, specialia ob adiuncta, committitur alicui Praelato aut Abbati, qui eam ad instar Episcopi diocesani, tamquam proprius eius pastor regat”.

³¹ Tamże, can. 372 § 1: „Vicariatus apostolicus vel praefectura apostolica est certa populi Dei portio quae, ob peculiaris adiuncta, in dioecesim nondum est constituta, quaeque pascenda committitur Vicario apostolico aut Praefecto apostolico, qui eam nomine Summi Pontificis regat”.

³² Tamże, can. 372 § 2: „Administratura apostolica est certa populi Dei portio quae, ob speciales et graves omnino rationes a Summo Pontifice in dioecesim non erigitur, et cuius cura pastoralis committitur Administratori apostolico, qui eam nomine Summi

Przesłankę do ścisłej interpretacji tegoż terminu daje sam prawodawca w dekrecie, gdy niejako precyzuje, o zaprezentowanie jakiej różnorodności chodzi we wspomnianym przepisie, a mianowicie zróżnicowanie ze względu na: płeć, wiek, stan zdrowia lub stan życia w przestrzeni Kościoła³³. Ów stan życia w Kościele oznacza zróżnicowanie wiernych w świetle kan. 207 KPK na duchownych i świeckich oraz na wywodzących się spośród obu wspomnianych grup, poświęcających się Bogu poprzez profesję rad ewangelicznych czy śluby. Prawodawca zdaje się nie przewidywać możliwości dopuszczenia do tego obrzędu osób nieprzynależących do Kościoła, a przynajmniej nie czyni tego w sposób bezpośredni. Nie jest to jednak ostateczne rozwiązanie problemu. Komentarz do wspomnianego dekretu, sygnowany przez abp. A. Roche, sekretarza Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, wskazuje na fakt, że „przykazanie wzajemnej miłości dotyczy wszystkich uczniów Chrystusa, bez wyróżniania czy wykluczania kogośkolwiek”³⁴. W świetle tych słów wydaje się, że nadal najbardziej prawdopodobną interpretacją jest ta, która wskazuje na możliwość udziału także chrześcijan niekatolików, którzy – wyznając wiarę w Chrystusa – mogą nazywać się Jego uczniami.

Z analizy dokonanych przez Kongregację zmian wynika zatem, że nie zaszły istotne zmiany odnoszące się do sposobu celebracji samego obrzędu, lecz jedynie zostało niejako „poszerzone” grono osób, które można dopuścić do partycypacji w nim. Interpretacja treści dekretu *In missa in cena Domini* w świetle norm interpretacyjnych zawartych w Kodeksie Prawa Kanonicznego prowadzi do wysnucia wniosku, że do obrzędu można dopuścić nie tylko katolików, lecz także chrześcijan niekatolików.

Warto jednak zaznaczyć, że taka interpretacja ma charakter dociekań naukowych, nie jest zaś interpretacją autentyczną, rozumianą zgodnie z kan. 16 § 1 KPK, gdyż takiej może dokonać tylko prawodawca, lub ten, któremu prawodawca zlecił taką władzę.

Pontificis regat”.

³³ CONGREGATIO DE CULTU DIVINO ET DISCIPLINA SACRAMENTORUM, *Dekret „In missa in cena Domini”*, w: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccdds/documents/rc_con_ccdds_doc_20160106_decreto-lava_nda-piedi_pl.html, [6. 04. 2016].

³⁴ CONGREGATIO DE CULTU DIVINO ET DISCIPLINA SACRAMENTORUM, *Komentarz do Dekretu „In missa in cena Domini”*, w: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccdds/documents/rc_con_ccdds_doc_20160106_commento-decreto-lavanda-piedi_pl.html, [10. 08. 2016].

3. Teologiczny sens obrzędu

Księgi liturgiczne opisujące obrzęd *mandatum* zwracają uwagę na dwa wymiary teologiczne braterskiego obmycia nóg (*fraterna pedum lotio*). Są nimi pokora i miłość. Obmycie nóg w czasach Chrystusa należało do czynności wykonywanych przez sługi. Było ono konieczne ze względu na wymogi higieny osobistej. Z tej racji weszło w kanon gościnności na Bliskim Wschodzie. Woda niosła ze sobą czystość fizyczną. Stąd tylko krok do tego, by na płaszczyźnie symbolicznej stała się znakiem czystości moralnej i rytualnej³⁵. Z tą symboliką koresponduje teza kardynała Ratzingera – papieża Benedykta XVI odnosząca gest Chrystusa z ostatniej wieczerzy do sakramentu pokuty i pojednania. Joseph Ratzinger dostrzega w geście Jezusa całokształt Jego zbawczej działalności. Opisując w swym dziele *Jezus z Nazaretu* ostatnią wieczerzę zaznacza on, że uprzednie obmycie – zakładane przez Jezusa w słowach „Wykąpany potrzebuje tylko nogi sobie umyć, bo cały jest czysty” (J 13, 10) – oznacza chrzest. Natomiast gest umywania nóg jest powtarzaniem z konieczności obmyciem z grzechów, w którym można widzieć obraz sakramentu pokuty. „W procesie wyznawania win Pan na nowo obmywa nasze brudne nogi i przygotowuje nas do wspólnej ze sobą uczy”³⁶. Dostrzegalny jest tu zatem związek właściwego przygotowania się do uczestnictwa w uczcie Eucharystycznej poprzez wyznanie swoich grzechów i uzyskanie Bożego przebaczenia w sakramencie pokuty i pojednania³⁷.

Odpuszczenie człowiekowi popełnionych przezeń grzechów jest aktem miłości ze strony Boga. Obrzęd *mandatum* wyraża zatem także taką postawę Boga wobec człowieka. Jej pełnia objawiła się w życiu i nauczaniu Jezusa Chrystusa. Samo wcielenie było już aktem zmiłowania się Ojca nad grzesznym człowiekiem, dla którego „Syna swego Jednorodzonego dał, aby każdy kto w Niego wierzy nie zginął, ale miał życie wieczne” (J 3, 16). Człowiek jest wezwany do odpowiedzi swemu Stwórcy, którą może dać poprzez czynną miłość Boga i bliźniego. Nie można bowiem kochać Boga, którego się nie widzi, nie kochając

³⁵ Więcej na ten temat zob: M.E. BOISMARD, *Woda*, w: *Słownik teologii biblijnej*, red. X. Leon-Dufour, tłum. K. Romaniuk, Poznań – Warszawa 1973, 1058-1062.

³⁶ J. RATZINGER, *Jezus z Nazaretu*, w: J. RATZINGER, *Opera omnia*, t. VI/1, tłum. M. Górecka – W. Szymona, red. K. Gózdź – M. Górecka, Lublin 2015, 435.

³⁷ Tamże.

drugiego człowieka (1 J 4, 20)³⁸. Zatem praktykowanie gestu obmycia nóg podczas wielkoczwartkowej celebracji ma na celu wezwać wierzących w Chrystusa do pełniejszego okazywania sobie nawzajem miłości i przez to do budowania mistycznego ciała Jezusa Chrystusa. Benedykt XVI w swej „programowej” encyklice *Deus caritas est* zaznacza, że „Miłość bliźniego zakorzeniona w miłości Boga jest przede wszystkim powinnością każdego poszczególnego wierzącego, ale jest także zadaniem całej wspólnoty kościelnej, i to na każdym jej poziomie: od wspólnoty lokalnej, przez Kościół partykularny, aż po Kościół powszechny w jego wymiarze globalnym. Również Kościół jako wspólnota winien wprowadzać miłość w czyn”³⁹.

Miłość bliźniego zatem nie może zostać ograniczona do sfery czysto teoretycznej. Jej praktykowanie może przyjąć formę jałmużny. Była ona obecna w religii judaistycznej, do niej również zachęcał Chrystus. Pismo św. potwierdza, że może ona wyjednać przebaczenie grzechów⁴⁰. Wspólnota Kościoła, zdając sobie doskonale z tego sprawę, zalecała poprzez swoich prawodawców, by podczas wykonywania gestu *mandatum* – jak to już zostało wspomniane – udzielać jałmużny ubogim. W ten sposób miłość bliźniego nie ograniczała się do płaszczyzny czysto symbolicznego gestu liturgicznego, ale również przekładała się na praktykę życia.

Także same normy celebracji gestu *mandatum* niosą w sobie pewną treść teologiczną. Gest obmycia nóg był wykonywany czy to przez biskupa, czy przez prezbitera w pozycji klęczącej. Tak też była udzielana jałmużna. Przyjęcie tej postawy wymaga pokory i uznania swojej zależności od drugiej osoby. Klęczenie wyraża również adorację czy uwielbienie⁴¹. Gdy biskup klękał przed ubogim, którego uprzednio przyodziął, nakarmił i napoił, ukazywał w ten sposób, że w każdym człowieku chrześcijanin ma dostrzegać oblicze Chrystusa, który będzie sądził wierzących w Niego na podstawie uczynków miłosierdzia speł-

³⁸ C. WIENER, *Miłość*, w: *Słownik teologii biblijnej*, 484-491.

³⁹ BENEDICTUS XVI, *Litterae encyclicae de christiano amore „Deus caritas est”* 20, AAS 98 (2006), 233-234: „Amor proximi in amore Dei insitus officium est praesertim cuiusque fidelis, at est etiam officium totius communitatis ecclesialis, et hoc quibuscumque in eius gradibus: a communitate locali ad Ecclesiam particularem, immo ad Ecclesiam universalem in eius integritate. Ecclesia quoque tamquam communitas amorem exsequi debet”, BENEDYKT XVI, *Encyklika o miłości chrześcijańskiej „Deus caritas est”*, Poznań 2006, 30.

⁴⁰ C. WIENER, *Jałmużna*, w: *Słownik teologii biblijnej*, 332 – 334.

⁴¹ Więcej na temat tej postawy zob: M. KUNZLER, *Liturgia Kościoła*, tłum. L. Balter, Poznań 1999, 181-182.

nianych wobec bliźnich. Pokory uczy również sam Chrystus Pan zarówno swoim życiem, jak i nauczaniem. Jest „Mesjaszem pokornym, którego przyście zapowiadał Zachariasz”⁴². Chrześcijanie, którzy są powołani do świętości, mają zatem wzór w samym Chrystusie.

Pewnych teologicznych inspiracji dostarcza także komentarz do dekretu *In Missa in Cena Domini*. Jego autor, wspominając o zróżnicowaniu uczestniczących w tym obrzędzie pod względem płci, wieku, stanu zdrowia oraz stanu życia w Kościele⁴³ wskazuje, że nikt spośród uczniów Chrystusa nie jest wyłączony ani z Jego miłosiernej, przebaczącej i pokornej miłości, ani też nikt nie może czuć się zwolniony z wezwania do naśladowania Mistrza w miłości Boga, bliźnich i w pokorze.

Zakończenie

Obrzęd *mandatum*, czyli obmycia nóg przez kapłana celebrującego Mszę Świętą Wieczerzy Pańskiej w Wielki Czwartek, oprócz ponad 1500-letniej historii ma bardzo bogatą wymowę teologiczną. Powtarzanie go wobec wiernych, które – jak obliuguje prawodawca, winno być wyjaśniane – może stanowić znakomite pouczenie wiernych na temat pokory oraz braterskiej miłości, która nie jest wyrażana tylko słowami, ale przechodzi w czyn. Przykład takiej postawy dał sam Chrystus wszystkim wierzącym w Niego. Drogę do szerszego uczestnictwa w tym obrzędzie i tym samym do ukazania powszechności zbawczej miłości Chrystusa, która obejmuje każdego człowieka, umożliwiły zmiany prawno-liturgiczne wprowadzone przez Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów dekretem *In Missa in Cena Domini*

⁴² M.F. LACAN, *Pokora*, w: *Słownik teologii biblijnej*, 699.

⁴³ CONGREGATIO DE CULTU DIVINO ET DISCIPLINA SACRAMENTORUM, *Komentarz do Dekretu „In missa in cena Domini”*, w: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccdds/documents/rc_con_ccdds_doc_20160106_commento-decreto-lavanda-piedi_pl.html, [10. 08. 2016].

Historical Outline of the Rite *Mandatum*
and its Theology Based on the Decree
of the Congregation for Divine Worship
and the Discipline of the Sacraments
In Missa in Cena Domini
Summary

The article presents a brief history of the formation of the rite of Washing of the Feet, which is called *mandatum* in the Roman liturgy. It analyses and interprets the text of the decree *In Missa in Cena Domini*, in which the Congregation for Divine Worship and the Discipline of the Sacraments has changed some elements of the celebration of the rite mentioned above. The article also outlines the theological aspects of the *mandatum* for the theological significance of the rite can become an inspiration to instruct the faithful, aimed at a fuller experience of the liturgy of the Mass of the Lord's Supper.

Słowa kluczowe: *Mandatum*, pokora, miłość, Chrystus, ostatnia wieczerza, Wielki Czwartek, liturgia, Triduum Paschalne.

Keywords: *Mandatum*, humility, love, Christ, the Last Supper, Maundy Thursday, liturgy, Paschal Triduum.

Bibliografia

1. Źródła

- Ambrosius Mediolanensis, *De mysteriis*, PL 16, 389-410.
Ambrosius Mediolanensis, *De sacramentis*, PL 16, 417-462.
Augustinus, Epistula, NBA 21, ed. M. Pellegrino – L. Carrozzi, Roma 1969, 2-1243, Św. Augustyn, *Listy*, tłum. W. Eborowicz, Pelplin 1991.
Benedictus Nursinus, *Regula*, PL 66, 215-932, Benedykt z Nursji, *Regula*, w: Święty Benedykt z Nursji, *Regula*, żywot, komentarz, Tyniec 1978, 11-75.
Benedictus XVI, *Litterae encyclicae de christiano amore „Deus caritas est”*, AAS 98 (2006), 217-252, Benedykt XVI, *Encyklika o miłości chrześcijańskiej „Deus caritas est”*, Poznań 2006.
Benedykt z Nursji, *Regula*, Kraków 1997.
Caeremoniale episcoporum Clementis VIII, Innocenti X et Benedicti XIII jussu editum, Benedicti XIV et Leonis XIII auctoritate recognitum, Taurini 1948.
Concilium Vaticanum II, *Constitutio dogmatica de Ecclesia „Lumen gentium”*, AAS 57 (1965), 5-71, Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, 104-163.
Kodeks Prawa Kanonicznego, Poznań 1984.
Missale Romanum ex decreto sacrosancti concilii tridentini restitutum s. Pii V Pontificis Maximi jussu editum aliorum pontificum cura recognitum a Pio X reformatum et Benedicti XV auctoritate vulgatum, Ratisbonae.
Missale romanum ex decreto sacrosancti concilii tridentini restitutum Summorum Pontificum cura recognitum. Tornaci 1961.
Missale Romanum ex decreto sacrosancti oecumenici concilii vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP VI promulgatum Ioannis Pauli PP II cura recognitum. Editio typica altera, Vaticanis 2002.
Mszał rzymski dla diecezji polskich, Poznań 1986.

2. Opracowania

- Boismard M.E., *Woda*, w: *Słownik teologii biblijnej*, red. X. Leon – Dufour, tłum. K. Romaniuk, Poznań – Warszawa 1973, 1058-1062.
Kunzler M., *Liturgia Kościoła*, tłum. L. Balter, Poznań 1999.
Lacan M.F., *Pokora*, w: *Słownik teologii biblijnej*, red. X. Leon – Dufour, tłum. K. Romaniuk, Poznań – Warszawa 1973, 698-700.
Nadolski B., *Mandatum*, w: *Leksykon liturgii*, red. B. Nadolski, Poznań 2006, 869-872.
Pawluk T., *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t.1: *Zagadnienia wstępne i normy ogólne*, Olsztyn 1985.
Ratzinger J., *Jezus z Nazaretu*, w: J. Ratzinger, *Opera omnia*, t. VI/1, tłum. M. Górecka – W. Szymona, red. K. Gózdź – M. Górecka, Lublin 2015.
Wiener C., *Miłość*, w: *Słownik teologii biblijnej*, red. X. Leon – Dufour, tłum. K. Romaniuk, Poznań – Warszawa 1973, 484-491.
Wiener C., *Jałmużna*, w: *Słownik teologii biblijnej*, red. X. Leon – Dufour, tłum. K. Romaniuk, Poznań – Warszawa 1973, 332-334.

3. Netografia

Congregatio de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, *Komentarz do Dekretu „In missa in cena Domini”*, w : http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccdds/documents/rc_con_ccdds_doc_20160106_commento-decreto-lavanda-piedi_pl.html, [10. 08. 2016].

Congregatio de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, *Dekret „In missa in cena Domini”*, w: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccdds/documents/rc_con_ccdds_doc_20160106_decreto-lavanda-piedi_pl.html, [6. 04. 2016].